

1. Człowiek i społeczeństwo

1.1. Grupy społeczne i procesy psychospołeczne

W MPF zwraca uwagę sytuacja, w której zadania z najwyższymi poziomami wykonania mają charakter zamknięty. Najlepiej wypadło zadanie 25/1P, w którym maturzyści mieli uzupełnić tabelę dotyczącą klasyfikacji dwóch grup społecznych: akcjonariuszy w spółce akcyjnej oraz kolegów z podwórka. Musieli oni w każdym przypadku wskazać rodzaj grupy ze względu na typ więzi (przyporządkowywali kategorie „pierwotna” i „wtórna”) oraz typ organizacji wewnętrznej (przyporządkowywali kategorie „formalna” i „nieformalna”). Widać więc, iż zadanie było skonstruowane w ten sposób, że udzielenie odpowiedzi losowej powinno powodować jego średni wynik na poziomie 50%. Zdający poradziли sobie z nim znacznie lepiej, uzyskując 1,62 punktu na 2 możliwe (współczynnik łatwości 81%). Bardzo dobry rezultat (średnia 76%) charakteryzował także zadanie 1/1R, w którym maturzyści mieli wskazać zdanie opisujące konflikt ról społecznych (odpowiedź wybierali spośród: A. „Dwie osoby pełniące takie same role społeczne rywalizują ze sobą.”; B. „Dochodzi do sporu pomiędzy osobami pełniącymi różne role społeczne.”; C. „Pełnienie jednej roli społecznej zmusza jednostkę do realizacji innej.”; D. „Realizacja jednej z ról społecznych utrudnia jednostce pełnienie innej.”)¹. Na podobnym poziomie (75%²; 2,25 punktu na 3 możliwe) zdający rozwiązyali także czynnościowo oceniane zadanie 1/4P, w którym do każdego opisu mieli przyporządkować właściwą nazwę postawy. Odpowiedzi wybierali spośród: „altruizm, internalizacja, ksenofobia, nonkonformizm”, a opisy te były następujące: A. „Postawa charakteryzująca się nieuleganiem wpływom grupy, krytycyzmem wobec norm grupowych.”; B. „Postawa charakteryzująca się niechętnym, wrogim stosunkiem do cudzoziemców.”; C. „Postawa wyrażająca się gotowością niesienia pomocy innym ludziom.”.

Kolejną kategorię zadań stanowią te, za których rozwiązanie maturzyści uzyskali od połowy do 2/3 punktów. Dwa z tych zadań (2/4P i 1/4R) były zadaniami na dobieranie, przy czym w każdym z nich poziom wykonania wyniósł 64%. W pierwszym z nich za realizację polecenia: „Do każdego opisu przyporządkuj właściwą nazwę rodziny zgodną z podanym kryterium. Odpowiedzi wybierz spośród podanych: monogamiczna, matrylinearna, patrylinearna, partnerska, poliandryczna.” maturzyści uzyskali 1,92 punktu na 3 możliwe. Opisy w tym zadaniu brzmiały następująco: A. „Rodzina, w której dziedziczenie nazwiska i majątku występuje wyłącznie w linii męskiej.” (nazwę maturzyści wybierali ze względu na kryterium dziedziczenia); B. „Rodzina, w której decyzje podejmowane są wspólnie przez małżonków.” (kryterium relacji interpersonalnych); C. „Rodzina oparta na małżeństwie, zawartym przez dwie osoby.” (kryterium małżeństwa). Z kolei w ocenianym holistycznie zadaniu 1/4R

¹ Sytuacja, w której nie podano liczby punktów możliwych do uzyskania za rozwiązanie zadania, zawsze oznacza, że było to zadanie za 1 punkt.

² W tej i analogicznych sytuacjach dane procentowe dotyczą poziomu wykonania zadania.

opisy sformułowano tak: A. „Zjawisko charakteryzujące się osłabieniem norm i zaniżaniem więzi, na których opiera się społeczeństwo.”; B. „Proces przyjmowania przez jednostkę norm, poglądów i wartości od innych osób lub grup społecznych i uznawania ich za własne.”; C. „Postawa krytyczna wobec zasad, zachowań i norm grupowych, przeciwstawiająca im własny system wartości.”, a pojęcia, spośród których przyporządkowano odpowiedzi, były następujące: „altruizm, anomia, internalizacja, nonkonformizm”. Należy jeszcze przedstawić zadanie 24.C/3P, w którym zdających proszono o ocenę przedstawionych na wykresie modeli małżeństw (były to modele: partnerski, tradycyjny, mieszany i odwrócony) z perspektywy równouprawnienia³. Za rozwiązanie tego zadania mogli oni otrzymać maksymalnie 2 punkty, przy czym poziom wykonania całej sześciopunktowej wiązki zadań wyniósł 63%⁴.

Kolejne dwa zadania z tego przedziału średniego rezultatu to zadania *prawda – fałsz* pochodzące z arkuszy na poziomie podstawowym, co oznaczało czynnościowe ich ocenianie. W zadaniu 25/2P zdania, których prawdziwość należało ocenić, sformułowano w sposób następujący: A. „Wspólnota jest grupą, której członków łączy trwała więź emocjonalna.”; B. „Nonkonformizm to postawa charakteryzująca się podporządkowaniem zasadom obowiązującym w danej grupie.”; C. „W Polsce zawarcie ponownego małżeństwa jest dozwolone przez prawo po uzyskaniu orzeczenia sądowego o separacji.”⁵. W przypadku tego zadania poziom wykonania wyniósł 64%. Gorzej wypadło zadanie 6/0P, w którym wskaźnik łatwości miał wartość 55% (a więc był tylko o 5 punktów procentowych wyższy, niż wynikałoby to z udzielenia odpowiedzi losowo). W tym zadaniu zdania brzmiały tak: A. „Oportunizm charakteryzuje się jawnym lekceważeniem uznawanych w danej społeczności praw, norm obyczajowych, wartości oraz osób.”; B. „Obywatelskie nieposłuszeństwo to świadome nieprzestrzeganie praw uważanych za niesprawiedliwe.”; C. „Typ społeczeństwa, którego główną zasadą jest wolność jednostki i jej odpowiedzialność, nazywamy społeczeństwem otwartym”⁶. Zgodnie z zasadami oceniania zdania w zadaniu 25/2P były w kolejności: prawdziwe, fałszywe i fałszywe, a w zadaniu 6/0P – fałszywe, prawdziwe i prawdziwe⁷.

³ Wykres do zadania zaprezentowany zostanie w podrozdziale trzecim niniejszego rozdziału przy omówieniu zadań 24.A/3P i 24.B/3P.

⁴ W zasadach oceniania określono, że zdający otrzymuje 2 punkty „za ocenę pozytywną modelu partnerskiego i ocenę negatywną pozostałych (ewentualnie negatywną mieszanego i ambiwalentną pozostałych)”, a 1 punkt – „za ocenę pozytywną modelu partnerskiego lub za ocenę negatywną pozostałych (ewentualnie negatywną mieszanego i ambiwalentną pozostałych)”.

⁵ Dwa zdania dotyczą kategorii pojęciowych z jednego podzakresu bloku *Spółeczeństwo*. Jednak ostatnie z nich ujęto w ten sposób, że w znacznie większym stopniu sprawdza wiedzę z bloku *Prawo*. Pozostałe zdania (A. i B.) zdecydowały o umieszczeniu zadania w tym rozdziale.

⁶ W zadaniu zmieszano zdania z różnych podzakresów bloku *Spółeczeństwo*.

⁷ W przypadku zadania 6/0P zastrzeżenia budzi treść zdań do rozstrzygnięcia – w zdaniu A. dotyczy to tylko sformułowania (ostatnie słowo w kontekście całości zdania brzmi nie najlepiej), natomiast zdania B. i C. są problematyczne z innego powodu. Co do zdania B., należy stwierdzić, że nie każde świadome nieprzestrzeganie prawa uważanego za niesprawiedliwe musi oznaczać nieposłuszeństwo obywatelskie (w zdaniu nie podano innych koniecznych cech tego zjawiska). W przypadku zdania C. nie można negować faktu, że wolność jednostki i jej odpowiedzialność

Dwa następne zadania z tego przedziału łatwości były zadaniami otwartymi. W zadaniu 4/0P należało podać „dwie cechy odróżniające grupę społeczną od przypadkowego zbioru osób”. Zdający uzyskali za jego wykonanie 1,1 punktu na 2 możliwe, a zatem średni rezultat wyniósł 55%. Podaniu poprawnej odpowiedzi sprzyjało samo określenie „przypadkowy zbiór” wskazujące, że grupa takim właśnie „zbiorem” nie jest⁸. Taki sam średni rezultat osiągnięto w także czynnościowo ocenianym zadaniu 31/3P, w którym należało – na podstawie tekstu – podać „dwie konsekwencje braku zaufania między ludźmi”.

TABELA 4. Tekst do zadania 31/3P

Ewa Winnicka: Mamy zatem powszechny deficyt zaufania. Dlaczego warto ufać drugiemu człowiekowi?

Piotr Sztompka: Bo żyjemy w świecie, w którym nie jesteśmy sami i nigdy nie będziemy. W realizowaniu naszych potrzeb życiowych, przyjemności obcowania z innymi, w przyjaźni, miłości, współpracy jesteśmy zależni od innych, którzy mogą działać pięknie, godnie i wspaniale, ale też haniebnie. Wobec tego w każdej naszej relacji z innymi natrafiamy na element ryzyka. Z przyjaciółką, z żoną, z szefem, z lekarzem, z politykiem. Nigdy nie możemy wiedzieć na pewno, że on spełni oczekiwania. Nie mamy pewności, że adwokat nam dobrze doradzi, ja nie mam pewności, że pani dobrze ten wywiad zredaguje jako dziennikarz, że polityk podejmie decyzje, które przyniosą mi poprawę życia.

We wszystkich arkuszach MPF tylko jedno zadanie z tego podzakresu tematycznego znalazło się w kategorii tych o dość dużym stopniu trudności. Było to zadanie 2/1R – o charakterze otwartym, w którym należało na podstawie opisów (o charakterze definicyjnym) rozpoznać właściwe pojęcia i podać ich nazwy. Opisy te brzmiały następująco: A. „Rodzaj struktury społecznej, w której o przynależności człowieka do danej kategorii społecznej decydują: pozycja materialna, wykształcenie, prestiż społeczny oraz samookreślenie.”; B. „Podporządkowanie się normom, systemom wartości i wzorom zachowań obowiązującym w danej grupie; może być związane z naśladownictwem, uleganiem, identyfikacją i internalizacją.”; C. „Uproszczone, uogólniające i względnie trwałe przekonanie, często dotyczące grupy etnicznej; określane bywa także jako skrótowy i zabarwiony wartościująco obraz funkcjonujący w świadomości.”. Widać, że podane definicje są – jak na ten etap kształcenia – dość obszernie sformułowane, co wiązać należy przede wszystkim z kwestią zabiegu

to cechy społeczeństwa otwartego, ale zastrzeżenia może budzić uznanie ich za główną jego zasadę. W kontekście tych uwag nie dziwi bardzo niska moc różnicująca tego zadania (0,05; dla porównania wartość ta dla omówionego w tym samym akapicie zadania 25/2P wyniosła 0,31). Uważam zadanie 6/0P za niewłaściwe, a jego pojawienie się w arkuszu państwowego egzaminu maturalnego oznaczać powinno uznawanie w zdaniu B. i C. za prawidłowe różnych odpowiedzi, co w przypadku zadania *prawda – fałsz* nie znajduje usprawiedliwienia.

⁸ W mojej ocenie określenie „przypadkowy zbiór osób” nie jest właściwą kategorią pojęciową nie tylko na poziomie uczelnianym, ale i szkolnym. Wydaje się, że właściwsze jest określenie „zbiorowość”. Niezależnie od tego należy stwierdzić, że siatka pojęciowa socjologii nie jest uporządkowana i jednolita. Zapewne użytemu w zadaniu określeniu sprzyjały podawane w podręcznikach WOS-u definicje grupy społecznej, w których często uznawano ją – w mojej ocenie pojęciowo niewłaściwie – za rodzaj zbiorowości.

mającego na celu ograniczenie liczby poprawnych odpowiedzi (w tym zadaniu było tak w przypadku opisów B. i C., które jednoznacznie wskazywały na – odpowiednio – konformizm i stereotyp, natomiast w przypadku opisu A. uznawano już wiele odpowiedzi: stratyfikacja społeczna, uwarstwienie społeczne, struktura warstwowa, struktura gradacyjna). Maturzyści za rozwiązanie tego zadania uzyskali średnio 0,56 punktu na 2 możliwe (28%; za trzy poprawne elementy odpowiedzi uzyskiwali oni 2 punkty, za dwa – 1 punkt).

W MOF w przypadku zadań z tej tematyki nie doszło do sytuacji, w której zadania z najwyższymi poziomami wykonania miały wyłącznie charakter zamknięty, ale – podobnie jak w MPF – dwa najtrudniejsze były zadaniami otwartymi. Najlepszy wynik osiągnięto w zadaniach umieszczonych w tym samym arkuszu – były to zadania 1/6 i 2/6, a ich poziom wykonania wyniósł po 61%. Każde z nich było wyposażone w tekst. W pierwszym należało rozpoznać zjawisko stygmatyzacji społecznej, a w drugim – mediację⁹. Zadanie 1/6 miało formę zadania wielokrotnego wyboru (distraktory to: „asymilacja społeczna”, „akceptacja społeczna” i „resocjalizacja”), natomiast zadanie 2/6 było otwarte.

TABELA 5. Teksty do zadań 1/6 i 2/6

<u>Zadanie 1/6</u>
Większość chorób budzi u zdrowych współczucie, a osoba chora otrzymuje specjalne „przywileje”. Kiedy jednak chorobę uważa się za niezwykle zakaźną albo niehonorową i wstydliwą, może się zdarzyć, że „zdrowe” społeczeństwo odrzuca cierpiące na nią osoby. Tak jest w przypadku chorych na AIDS. Postawy takie i towarzyszące im zachowania nie opierają się zazwyczaj na rzetelnej wiedzy. Rodzą się ze stereotypów i mylnego lub tylko częściowo prawidłowego pojmowania sprawy.
<u>Zadanie 2/6</u>
Metoda doprowadzenia do ugodowego, satysfakcjonującego obie strony rozwiązania konfliktu na drodze dobrowolnych negocjacji prowadzonych przy udziale trzeciej osoby, neutralnej wobec stron i ich konfliktu, która wspiera przebieg negocjacji, łagodzi powstające napięcia i pomaga – nie narzucając jednak żadnego rozwiązania – w wypracowaniu kompromisu.

Rozumienie interesującej problematyki konformizmu i ról społecznych sprawdzano w wiązce zadań otwierającej arkusz w 2018 roku. Lepiej wypadło w niej zadanie zamknięte (1.2/8), w którym zdający mieli rozpoznać, że tekst obrazuje, iż „społeczeństwo sprzyja wytwarzaniu postaw konformistycznych” (distraktory to sformułowania: „w społeczeństwie dochodzi do dewiacji społecznych”, „różnorodność pozycji społecznych prowadzi do nierówności społecznych” i „można zachować dystans wobec nieaprobowanych przez siebie zachowań innych”). Poradziło sobie z tym 58% maturzystów. Sporo mniej wykazało się znajomością pojęcia „roli społecznej” – zda-

⁹ Z uwagi na bliskoznaczność pojęć jako poprawną odpowiedź akceptowano także sformułowanie z zakresu prawa międzynarodowego – „dobre usługi”.

nie z zadania 1.1/8: „W przytoczonym tekście przeprowadzono dowód na to, że do każdej pozycji społecznej przypisywana jest przez społeczeństwo ...” poprawnie uzupełniło 41% zdających.

TABELA 6. Tekst do wiązki zadań 1/8

Same pozycje [społeczne] dostarczają nam oczywiście tylko najbardziej formalnego rodzaju wiedzy. [...] A jednak nie potrzebujemy więcej pytać, by dowiedzieć się [...], co [przykładowy] Herr Schmidt robi w ramach swych poszczególnych pozycji – a w każdym razie, co powinien, a więc też i co prawdopodobnie robi. Jako ojciec Herr Schmidt opiekuje się swoimi dziećmi, pomaga im, chroni je i kocha. Jako nauczyciel gimnazjalny przekazuje swym uczniom wiedzę, sprawiedliwie ich ocenia [...]. Jako [...] [aktywny działacz] partii uczęszcza na spotkania, wygłasza przemówienia i stara się rekrutować nowych członków. [...] Każda pozycja niesie ze sobą pewne oczekiwane sposoby zachowań; każda zajmowana przez jednostkę pozycja wymaga od niej podejmowania pewnych działań i okazywania pewnych cech [...]. Obejmując pozycję społeczną, jednostka staje się postacią w dramacie napisanym przez społeczeństwo, w którym żyje. [...] Społeczny nacisk, by dostosować się do określonych oczekiwań [...], jest [...] uniwersalną właściwością wszystkich form uspołecznienia.

Dwukrotnie w MOF arkusze rozpoczynały się od zadań na temat kontroli społecznej. Zarówno zadanie 1/7, jak i 1/5 były wyposażone w tekst dotyczący tego zjawiska i miały formę zadań wielokrotnego wyboru. W obu jeden dystraktor był wspólny („anomia społeczna”), a pozostałe dwa brzmiały odpowiednio: „konformizm społeczny” i „stygmatyzacja społeczna” (1/7) oraz „dewiacja społeczna” i „akceptacja społeczna” (1/5). Ich poziom wykonania różnił się – wyniósł on 53% w zadaniu z 2017 roku i 37% w zadaniu z 2015 roku. Ta zmiana mogłaby wskazywać na to, że zarówno zdający, jak i nauczyciele korzystają w procesie nauczania/uczenia się z arkuszy maturalnych z lat ubiegłych.

TABELA 7. Teksty do zadań 1/7 i 1/5

Zadanie 1/7

[Jest to] ogół społecznych oddziaływań, jak i pojedyncze działania, które wywołują i wzmacniają konformizm członków grup lub społeczności wobec wartości, norm i wzorów zachowań przyjętych w tych grupach lub społecznościach, a tym samym ograniczają tendencje ich członków do dewiacji społecznej. [...] [Służy zapewnianiu] wewnętrznej spójności i ciągłości życia społecznego przez ochronę ładu normatywnego danej grupy lub społeczności [...].

Zadanie 1/5

Zjawisko to stanowi swoiste uzupełnienie socjalizacji. Mówiąc skrótowo – jeśli nie udało się kogoś przekonać do postępowania kulturowo akceptowanego, to można go przynajmniej zmusić. Jednak nie każdy czyn sprzeczny z jakąś istotną powinnością kulturową wywołuje reakcję społeczną. Między dewiacją w sensie normatywnym a dewiacją w sensie funkcjonalnym rozciąga się pewien margines tolerancji społecznej, w którym instytucje tego zjawiska społecznego nie podejmują działania.

Na przyzwoitym poziomie rozwiązano także niektóre zadania otwarte wyposażone w tekst. W zadaniu 1/9 zdający mieli rozpoznać proces socjalizacji i rodzinę jako środowisko społeczne. Oba elementy odpowiedzi poprawnie wpisało 48% maturzystów. Z kolei nazwę typu rodziny opisaną w zadaniu 2/8 prawidłowo rozpoznało 47% piszących¹⁰.

TABELA 8. Teksty do zadań 1/9 i 2/8

<u>Zadanie 1/9</u> Silna więź łączy dziecko z rodzicami, którzy są dla niego najważniejszymi osobami przekazującymi wiedzę o otaczającym świecie i jego regułach. Związek ten sprawia, że dziecko łatwo utożsamia się z rodzicami i bez trudu, wręcz automatycznie, przejmuje i internalizuje ich sposób widzenia świata, ich wartości, postawy, wzory zachowań.
<u>Zadanie 2/8</u> W życiu rodzinnym Aborygenów istniał podział obowiązków, mężczyzna zajmował się polowaniem, a kobieta – domem i dziećmi. W rodzinie i plemieniu dominowali mężczyźni, kobieta po ślubie opuszczała swoje plemię i przeprowadzała się do męża.

Trudniejsze okazało się zadanie 3/8, w którym należało wykonać polecenie: „Podaj nazwę typu normy społecznej, której przestrzegania dotyczy tekst. Uzasadnij odpowiedź, odwołując się do wybranej informacji z tego tekstu.”. Warto podkreślić, że można w nim było odnaleźć uzasadnienie dla kilku typów norm: obyczajowych, zwyczajowych, moralnych, a także religijnych, dlatego poziom wykonania tego zadania (30%) jest tym bardziej niezadowolający.

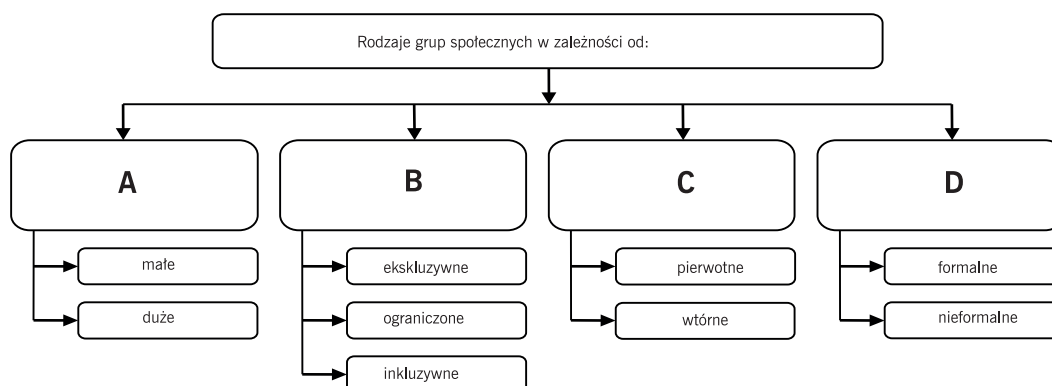
TABELA 9. Tekst do zadania 3/8

Ningyōkanshasai [...] to festiwal, podczas którego ofiaruje się [...] swoje zabawki, aby właściwie i godnie je pożegnać [...]. Od wieków Japończycy uważali, że lalki posiadają duszę, dlatego też mieli w zwyczaju traktować je z wielkim szacunkiem, który był przekazywany z pokolenia na pokolenie. To przekonanie jest do dziś żywe w sercach Japończyków. Aby pomóc tym, którzy nie są w stanie po prostu wyrzucić i pozbyć się swoich lalek, odprowadzane są rytuały szinto, które oczyszczają i błogosławią te lalki, które zakończyły swoją „służbę”. *Ningyōkanshasai* trwa od rana do popołudnia, kiedy to odbywa się ostateczny rytuał podziękowania i pożegnania – zabawki są palone.

Spośród zadań z analizowanego zakresu najsłabiej (wskaźnik łatwości – 25%) wypadło zadanie 2/5, w którym zdający mieli wykazać się wiedzą na temat różnych kryteriów podziału grup społecznych i uzupełnić schemat z tym związany. Za jego rozwiązanie można było uzyskać maksymalnie 2 punkty (po 1 punkcie za dwa poprawne elementy odpowiedzi). Należy podkreślić, że odpowiedzi zawarte w zasa-

¹⁰ W przypadku nazw procesu społecznego z zadania 1/9 za prawidłowe uznano także tożsame z socjalizacją odpowiedzi: „uspołecznienie” i „enkulturacja”, ale także określenie „wychowanie”. W zadaniu 2/8 odpowiedzi poprawne mogły być związane z typem relacji (np. „tradycyjna”, „patriarchalna”) lub z kwestią doboru małżonka („egzogamiczna”) czy miejsca zamieszkiwania („patrylokalna”).

dach oceniania (kryterium A: liczba członków; kryterium B: dostępność; kryterium C: typ więzi; kryterium D: sposób zorganizowania) nie wyczerpują katalogu poprawnych odpowiedzi.

SCHEMAT 2. Schemat do zadania 2/5

W zakresie problematyki grup społecznych i procesów psychospołecznych:

- w arkuszach MPF z poziomu podstawowego pojawiło się osiem zadań (dwa łatwe i sześć umiarkowanie trudnych), a za ich rozwiązanie można było uzyskać 20 punktów, natomiast ich poziomy wykonania mieściły się w przedziale 55–81%;
- w arkuszach MPF z poziomu rozszerzonego pojawiły się trzy zadania (jedno łatwe, jedno umiarkowanie trudne i jedno trudne), a za ich rozwiązanie można było uzyskać 4 punkty, natomiast ich wskaźniki łatwości osiągnęły wartość od 28 do 64%;
- w arkuszach MOF pojawiło się dziesięć zadań (cztery umiarkowanie trudne i sześć trudnych), a za ich rozwiązanie można było uzyskać 11 punktów, natomiast ich średnie rezultaty mieściły się w przedziale 25–61%¹¹.

Zadania te były przez zdających rozwiązywane lepiej niż średnie rezultaty danych typów arkuszy, przy czym w przypadku MPF z poziomu podstawowego i MOF różnica ta wynosi blisko 20 punktów procentowych. Porównanie obu formuł matur wskazuje z kolei na to, że różnice w wynikach tych zadań między MPF a MOF są nieco mniejsze niż analogiczne różnice w średnim poziomie wykonania całych arkuszy (średnia dla MPF¹² – 60%, dla MOF – 44%). Z bardziej trafną porównywalnością (głównie z uwagi na sposób oceniania) mamy do czynienia w przypadku komparatystyki zadań z poziomu rozszerzonego obu formuł matury, a wówczas różnica między wynikami wynosi tylko 5 punktów procentowych.

¹¹ Użyto klasyfikacji wskaźników łatwości zadań zawierającej następujące typy zadań: bardzo trudne (poziom wykonania do 19%), trudne (20–49%), umiarkowanie trudne (50–69%), łatwe (70–89%) i bardzo łatwe (od 90%).

¹² Średnią dla zadań z obu poziomów z MPF – występującą tu, jak i na kolejnych stronach monografii – wyliczano z uwzględnieniem procentowej wagi zadań. Tak więc 1 punkt w MPF z poziomu rozszerzonego odpowiadał 2 punktom z poziomu podstawowego.

1.2. Struktura społeczna i problemy społeczne

Z uwagi na możliwość problemowego rozdzielenia w tej części podrzdziału narracja będzie dotyczyć najpierw zadań związanych z demografią, a następnie – z typami społeczeństwa. Kolejne akapity to zadania z zakresu klasowej i warstwowej struktury społecznej oraz ruchliwości społecznej, a część tę zamknie analiza zadań związanych z problemami społecznymi.

Jako że zagadnienia demograficzne tylko częściowo są umieszczone w nauczaniu w wiedzy o społeczeństwie, zadań ich dotyczących nie było wiele. Z kwestiami tymi było związane jedno zadanie z MPF – oceniane czynnościowo 5.B/4P. Zdający mieli w nim wskazać „dwie przyczyny spadku tempa wzrostu liczby ludności Polski”, a wybierali spośród następujących kwestii: 1) „deklarowanie innej niż polska identyfikacji narodowo-etnicznej”; 2) „wzrost liczby kobiet w stosunku do liczby mężczyzn”; 3) „emigracja zarobkowa Polaków”; 4) „spadek dzietności kobiet”; 5) „prognozy demografów”. Towarzyszył mu ułatwiający jego rozwiązanie tekst, a w wiązce zadań, w której było ono umieszczone, maturzyści osiągnęli średni rezultat na poziomie 70%¹³.

TABELA 10. Tekst do wiązki zadań 5/4P

Od spisu w 2002 roku liczba ludności Polski wzrosła o 271 tys. Obecnie jest nas 38,5 mln, ale z wyliczeń demografów wynika, że była to ostatnia dekada z przyrostem ludności. Teraz będzie nas już tylko coraz mniej i za pół wieku liczba mieszkańców Polski spadnie do 32,6 mln. Nowy spis powszechny wykazał, że ok. 1,94 mln Polaków przebywało za granicą powyżej 3 miesięcy, a 2/3 z nich pozostawało tam już 12 miesięcy i dłużej. W Polsce jest już 107 kobiet na 100 mężczyzn. Spada też dzietność kobiet. Badania GUS dotyczące przynależności narodowo-etnicznej wykazały, że jesteśmy krajem, w którym dominuje jednorodna polska tożsamość narodowa (91,56%). Najliczniej deklarowaną inną tożsamością była tożsamość śląska – 809 tys., kaszubska – 212 tys. i niemiecka – 109 tys.

W MOF mieliśmy natomiast wiązkę zadań, w której należało podać cechy „nowej demografii Europy” (zadanie 3.1/6) oraz wykonać polecenie: „Podaj [dwa] przykłady działań władz Rzeczypospolitej Polskiej podjętych w XXI wieku w celu zwiększenia wartości współczynnika, którego dotyczy drugi akapit tekstu.” (zadanie 3.2/6). Pierwsze z zadań – sprawdzające przede wszystkim umiejętność czytania ze zrozumieniem tekstu o charakterze popularnonaukowym – poprawnie rozwiązało 57% zdających, a drugie – 46%.

¹³ Przypomnijmy, że w MPF z poziomu podstawowego średni rezultat wyliczany był dla całej wiązki zadań. W tej monografii poszczególne zadania z wiązek – jeśli dotyczyły tematycznie różnych kwestii – będą omawiane w różnych, właściwych miejscach. W przypadku wiązki zadań 5/4P za rozwiązanie zadania wskazanego w tekście głównym (5.B/4P) zdający mogli otrzymać maksymalnie 2 punkty, natomiast za wykonanie polecenia: „Podaj nazwę wymienionej w tekście grupy posługującej się językiem regionalnym w rozumieniu prawodawstwa Rzeczypospolitej Polskiej.” (zadanie 5.A/4P) – 1 punkt.

TABELA 11. Tekst do wiązki zadań 3/6

Zmiany procesu reprodukcji, jakich doświadcza Polska po 1989 roku, wpisują się w przemiany demograficzne obserwowane w Europie od lat sześćdziesiątych [XX wieku]. Doprowadziły [one] do ustalenia się nowego porządku demograficznego na kontynencie nazwanego przez Dirka van de Kaa „nową demografią Europy”. [...] Europa jest kontynentem najbardziej zaawansowanym w wydłużaniu życia ludzkiego, ale jednocześnie w wielu krajach [...] [dżietność] spadła do bardzo niskiego lub niskiego poziomu. [...]

W 2012 roku aż 14 spośród 27 krajów Unii miało wartość TFR [przekrojowy współczynnik dzietności ogólnej] nieprzekraczającą 1,5 [dziecka na kobietę w wieku rozrodczym], a w 6 krajach wartość tego miernika pozostawała poniżej 1,35 (Grecja, Hiszpania, Polska, Portugalia, Słowacja i Węgry).

Słabiej wypadły zadania dotyczące rozpoznawania typów społeczeństw, przy czym każde z nich miało charakter otwarty. W zadaniu 1/2R do każdego opisu przemian społecznych maturzyści mieli dopisać nazwę powstałego w ich wyniku typu społeczeństwa. Opisy były trzy, a za rozwiązanie zadania można było uzyskać wyłącznie 1 punkt¹⁴. Społeczeństwa przemysłowe (A.), poprzemysłowe (B.) i informacyjne (C.) rozpoznało 35% zdających.

TABELA 12. Opisy do zadania 1/2R

A. Po I wojnie światowej rozwijający się przemysł stał się najistotniejszą częścią gospodarki, w której zatrudnienie znalazło ponad 60% społeczeństwa państw Europy Zachodniej.

B. Po II wojnie światowej proces rozwoju gospodarczego doprowadził do przewagi sektora usług i spadku znaczenia dotychczasowych dziedzin produkcji.

C. W latach 90. XX wieku w związku z upowszechnieniem się technik komunikacyjnych i informacyjnych najważniejszą rolę zaczęło odgrywać zarządzanie informacją i dostęp do niej.

W MOF podobny był poziom wykonania (34%) zadania 3/9, w którym należało zidentyfikować wyłącznie ostatni z typów organizacji społecznej¹⁵. Co interesujące, znacznie lepiej maturzyści radzili sobie z rozpoznawaniem dominującego w danym typie społeczeństwa rodzaju kultury. Zadanie 5/6 tego dotyczące (a ściślej kultury masowej czy popularnej) poprawnie rozwiązało bowiem 52% zdających.

¹⁴ W późniejszych maturach za rozwiązanie tego typu zadania zdający otrzymywali maksymalnie 2 punkty.

¹⁵ Z uwagi na wielość nazw określających tego rodzaju społeczeństwo 1 punkt przyznawano m.in. za wpisy: medialne czy sieciowe.

TABELA 13. Materiały źródłowe do zadań 3/9 i 5/6

	<u>Zadanie 3/9</u> Profesor Lesław Haber wymienia charakterystyczne desygnaty tego pojęcia: „(1) społeczność posiada rozwinięte środki do wytwarzania, przekazywania informacji i komunikacji; (2) zdecydowana większość społeczeństwa posiada umiejętności w zakresie posługiwania się i wykorzystania technologii [...], które stanowią podstawę zatrudnienia i utrzymania”.
	<u>Zadanie 5/6</u> Kultura ta jest chyba najbardziej rynkową gałęzią kultury w ogóle. Utrzymuje się samodzielnie (nie potrzebuje dotacji) i przynosi zyski. Dawniej, jeśli chciało się zobaczyć, dajmy na to, dzieło Alfonsa Muchy, trzeba było pojechać do Pragi, dziś można na nie spoglądać przy porannej herbacie – patrzy na nas w zminiaturyzowanej formie z kubka. Bo to kolejna cecha przemysłu tej kultury – dopasowanie pod względem formy do szerokiego odbiorcy.

W jednym z zadań (26/2P) tematyka omawianych wyżej typów społeczeństw oraz zadań z zakresu ruchliwości społecznej przecinała się. Co interesujące, w zadaniu tym poziom wykonania był najwyższy (77%) w każdej z tych tematyk. Zadanie było oceniane czynnościowo i miało formę zamkniętą, a maturzyści mieli wybrać dwa zdania charakteryzujące społeczeństwo otwarte (A. „Awans społeczny jest możliwy przy odpowiednim wysiłku i zdeterminowaniu jednostki.”; D. „Pozycja społeczna jednostki zależy przede wszystkim od jej wiedzy i stopnia aktywności.”; dystraktorami w tym zadaniu były zdania: B. „Degradacja społeczna nie jest możliwa.”; C. „Pozycja społeczna jednostki wynika wyłącznie z urodzenia.”; E. „Typowa jest degradacja międzypokoleniowa.”).

Warto wskazać, że sama znajomość pojęć użytych w tym zadaniu (awansu i degradacji) była wśród maturzystów znacznie mniejsza – zadanie 3/2R, wymagające podania nazw tych dwóch rodzajów ruchliwości pionowej, rozwiązało poprawnie 44% zdających. Podobny rezultat (46%) odnotowano w zadaniu 3/5, w którym maturzyści mieli podać nazwę rodzaju ruchliwości związanej z jednym ze zdań tekstu („Przez ostatnich ponad dwadzieścia lat nastąpiły znaczące przesunięcia na skali stratyfikacji społecznej, jednych spychając na niższy poziom, innych zaś windując na jej szczyt.”). Sporo niższe były wyniki innych zadań sprawdzających wiedzę pojęciową z zakresu omawianej tematyki – i to mimo ich zamkniętego charakteru. W zadaniu 2/2R tylko 31% maturzystów poprawnie wskazało na stratyfikację społeczną jako alternatywną nazwę uwarstwienia społecznego (dystraktorami były sformułowania: „A. struktura społeczna”; „C. strukturalizacja społeczna” i „D. dychotomiczna struktura społeczna”). Jeszcze niższy poziom wykonania odnotowano w zadaniu